

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра дошкільної освіти

ТЕМА

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого (першого)
рівня вищої освіти, групи **М21ДО-з**

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійна програма: Дошкільна
освіта

ПП: **ДОЛЕНКО Лариса Федорівна**

Керівник: канд. психол. наук, доцент
Донченко Ольга Сергіївна

Рецензент: **Григор'єва** **Наталя**
Анатоліївна

Запоріжжя – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1. Теоретичні аспекти формування моральної свідомості старших дошкільників.....	6
1.2. Психологічні та педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку.....	19
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	29
2.1. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах.....	29
2.2. Діагностика сформованості моральної культури у дітей старшого дошкільного віку.....	33
2.3. Динаміка розвитку моральної культури у старших дошкільників.....	38
2.4. Авторська експериментальна модель формування моральної культури у дітей старшого дошкільного віку.....	42
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Питання морального виховання стало на сьогодні доволі актуальним. Виховання людини, яка знає, поважає свою Батьківщину, як громадянина та патріота, практично не можлива без сильного пізнання морального стану свого народу. Зараз проблема морального виховання дітей є однією з основних проблем, які стоять перед кожними батьками, навчальними закладами, державою та суспільством в цілому.

В сучасному суспільстві встановилась несприятлива ситуація в питанні як морального так і духовного виховання молодого покоління. Основними провісниками даної ситуації є, відсутність чітко окреслених позитивних орієнтирів життя для молоді, а також різке погіршення моральної ситуації в суспільстві.

Актуальність проблеми формування моральної свідомості дошкільників пов'язана ще з тим, що наше суспільство особливо гостро потребує підготовки освітніх, високоморальних людей, які володіють не лише глибокими знаннями, але й чудовими рисами особистості.

Окремо освіта не може гарантувати достатньо високий чи навіть дуже середній рівень моральної вихованості, у зв'язку з тим, що вихованість є, в першу чергу, якістю особистості, яка характеризується поведінкою людини в її повсякденному житті, а також її ставленням до інших людей. В основі вихованості лежить повага та доброзичливість до кожної людини.

Старший дошкільний вік є сензитивним для формування моральних основ та морального розвитку особистості дитини. Дитина отримує від виховного мікросоціуму позитивний досвід моральних зразків, моральних цінностей, які від зовнішнього копіювання переходять у внутрішній план через усвідомлення, почуття та співпереживання, засвоєння моральних еталонів та культури суспільства. Тим не менш в процесі морального становлення особистості виникають різні проблеми, які можуть призвести до

відхилення в моральному розвитку, несформованості моральних установок та «глухості» моральних почуттів.

Однією з головних проблем зараз стало створення перспективної системи освіти, яка здатна підготувати дитину до життя в нових умовах сучасної цивілізації.

Моральність – моральна якість людини, деякі правила, якими керується людина в своєму виборі.

Конкретно проблемою формування моральних ціннісних орієнтацій особистості приділяли велику увагу такі вітчизняні педагоги як: А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші.

Моделювання педагогічних ситуацій володіє серйозним потенціалом у формуванні та розвитку особистості дитини, вдосконалює закладене в дитині природою, допомагає корегувати моральні якості.

В сучасному світі людина живе та розвивається оточена багато різноманітними джерелами сильного впливу на неї як позитивно, так і негативно, які постійно оказують вплив на формування моральності.

Педагогічні умови володіють серйозним потенціалом у формуванні та розвитку моральних якостей дошкільників, вдосконалює закладене в дитині природою, допомагає корегувати поведінку та свідомість.

Об'єкт дослідження – моральна свідомість старших дошкільників.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку.

Мета роботи – проаналізувати теоретично та дослідити на практиці формування моральної свідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами створення відповідних педагогічних умов.

Задачі:

1. Охарактеризувати теоретичні аспекти формування моральної свідомості старших дошкільників.
2. Розглянути психологічні та педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку.

3. Дослідити організацію духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах.

4. Діагностувати рівень сформованості моральної культури у старших дошкільників.

5. Розробити експериментальну модель формування моральної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз з проблеми дослідження, психологічний експеримент, спостереження, метод якісного та кількісного аналізу.

Емпірична база дослідження. ЗДО № 4 «Тополька».

Структура роботи. Робота містить два розділи (теоретичний та практичний), загальні висновки, список використаних джерел (111 найменувань). Загальний обсяг роботи 70 сторінок. В роботі 8 рисунків, 3 таблиці.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів теоретичного обґрунтування та дослідження педагогічних умов формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку дає підстави зробити такі висновки:

1. Здійснений аналіз психологічних та педагогічних джерел підтвердив важливість і актуальність обраної теми. Аналіз наукової літератури дозволив визначити основні психолого-педагогічні позиції трактування «моральність», «моральна свідомість», «старший дошкільний вік».

Узагальнення наукових поглядів на проблему дозволило визначити, що моральні уявлення та цінності складаються через участь у колективній діяльності суспільства, і саме організація цієї діяльності визначає моральний напрям учасників. Важливим аспектом морального виховання є створення умов для колективної роботи, що сприяє розвитку суспільно важливих моральних рис у учасників і вирішенні конфліктів між особистими та суспільними інтересами. За словами Л.Божович, процес формування особистості полягає у поступовому звільненні людини від непосредного впливу оточення, дозволяючи їй свідомо змінювати навколишнє середовище та себе, що характеризується активною, а не пасивною формою поведінки. Таким чином, у процесі спільної та незалежної діяльності з дорослими у дошкільників закладаються основи моральної поведінки, що відбивається в їхній свідомості. Моральна поведінка об'єднує мотив і дію, а моральне виховання сприяє розвитку у дитини домінуючих мотивів, що відповідають моральним нормам і формують її відносини з іншими.

Моральне виховання дітей дошкільного віку спрямоване на розвиток моральної свідомості, що включає набір моральних знань, умінь, навичок, переконань, поглядів та норм.

2. Систематизація й узагальнення наукових доробок дали підстави уточнити що, старший дошкільний вік є критично важливим етапом у

розвитку дитини, під час якого вона розпочинає встановлення перших свідомих соціальних зв'язків, розширює своє розуміння світу та починає вчитися контролювати власну поведінку.

Цей віковий період є особливо динамічним, оскільки дитина демонструє значні стрибки у психологічному та фізичному розвитку. Вдосконалюються такі навички, як тактильні відчуття, пам'ять, увага та уява. У цей час важливо, щоб батьки активно залучались у життя дитини, оскільки діти починають бачити у дорослих не просто опікунів, а наставників, чий поведінкові манери вони прагнуть наслідувати.

У старшому дошкільному віці також активно формуються лідерські якості. Діти у своїх соціальних групах починають випробовувати різні ролі, що сприяє розвитку їхньої індивідуальності та здатності до самовираження.

Цей період також важливий для формування особистості та психології дитини, розвитку її здібностей до навчання та творчості. Діти починають формувати власну систему цінностей, розрізняючи, що їм цікаво, а що ні. З'являються нові соціальні потреби: вони прагнуть не лише спілкуватися, а й здобувати увагу та визнання серед однолітків.

3. Аналіз організації духовно-морального виховання дітей в ЗДО «Тополька» продемонстрував наявність серйозного підходу та ставлення усього педагогічного колективу ЗДО. Дотримання усіх норм, тобто відповідно до освітньої програми, Державного стандарту дошкільної освіти в ЗДО «Тополька» застосовуються різноманітні методи та технології формування моральної культури у дошкільників на всіх етапах їх дорослішання. Педагоги постійно самовдосконалюються та саморозвиваються, а також відвідують обов'язкові курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги та конференції.

4. Проведене нами дослідження було організоване в ЗДО «Тополька» з дітьми старшого дошкільного віку у кількості 25 осіб. За результатами дослідження ми встановили, що у дітей старшого дошкільного віку моральні якості та культура сформовані на середньому рівні. Такі показники вказують

на недостатність проведеної роботи в садочку, та необхідність активізувати роботу в даному напрямку.

5. Ґрунтуючись на результати проведеного нами дослідження, нами була розроблена авторська експериментальна модель формування моральної культури у дітей старшого дошкільного віку, за допомогою бесід, евристичних бесід, казок та ігрової діяльності.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх питань педагогічних умов формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку та відкриває перспективу для подальшого їх вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка моральності: Що в характері твоїм? / А. І. Мовчун, Л. В. Мовчун. – К. : Навч. книга, 2004. – 271 с.
2. Абетка чеснот української дитини. Практико - орієнтований збірник методичних матеріалів / Авт.- упор. Л.В.Калуська - Тернопіль: Мандрівець, 2007. -136 с.
3. Аболіна Т. Г. Моральнісна культура в контексті соціокультурної динаміки / Т. Г. Аболіна – К.: Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 2010. – 399 с.
4. Алексєєва Г. О. Формування духовно-моральних цінностей в молодших школярів на уроках літературного читання: теоретичний аспект/ Г. О. Алексєєва, О.М.Фенцик // Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачево. / гол. ред. Т.Д. Щербан. Мукачево : Вид-во МДУ, 2019. С. 339-341.
5. Антонова О. Е. Вплив мистецтва на становлення особистості: [зб. наук. праць] / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 127-133.
6. Бабій І. В. Моральне виховання старших дошкільників засобами народної педагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Бабій Інна Володимирівна ; Уман. Дер. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2012. – 20 с.
7. Бабій І. В. Генеза розвитку проблеми морального виховання дошкільників засобами народної педагогіки / І. В. Бабій // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин, 2009. – № 4 – С. 78–82.

8. Бабій І. В. До визначення сутності поняття «моральне виховання» / І. В. Бабій // Рідна школа. – 2009. – № 11. – С. 38–42.
9. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). К. : 2021.
URL: <http://www.mon.gov.ua>.
10. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошк. віку / упоряд. Л. В. Лохвицька, Т. К. Андрющенко. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 340 с.
11. Басюк Н. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів. Вісник Львівського національного університету. Серія педагогічна. 2007. Вип. 22. С. 182-186.
12. Батрак А. Духовно-моральне виховання учнів. 2014. № 1. С.18-21.
13. Бельська Л. Л. Моральне виховання молодших школярів засобами українського фольклору у позашкільних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Рівнен. держ. гуманіт. ун-т. Рівне, 2012. 20 с.
14. Береговий Я.А. Педагогіка толерантності. Я.А Береговий. Педагогіка толерантності. 2016. № 1. С. 4-8.
15. Бех Д. І. Виховання особистості : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
16. Бех І.Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. 2017. 2(16). С. 16 – 23.
17. Білюк Л. В. Проблеми морального виховання молодших школярів. Кам'янець-Подільськ. 2011. 62 с
18. Богданова О. С. Моральне виховання / О. С. Богданова, С. В. Черенкова. – К.: Просвіта, 2011. – 204 с.
19. Богуш А. М. Дефініція "духовність" і "моральність" в аспекті національного виховання в Україні // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах: (Теорет.-метод. пробл. виховання дітей та учнів. молоді): Зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К., 2000. – Кн. 1. – С. 18-23.

20. Богуш А. М. Запрошуємо до розмови : посіб. для роботи з дошкільниками / А. М. Богуш, Г. І. Григоренко. – К. : Освіта, 1997. – 152 с
21. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М. Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
22. Вакарчук Ю. Ю. Проблеми морального виховання особистості. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2014. №1 (22). С. 149-154.
23. Васьков Б. Л. Проблема наступності у формуванні моральної свідомості дошкільників // Збірник Всеукраїнської науково-методичної конференції. Переяслав-Хмельницький : Вид-во Переяслав-Хмельницького педагогічного університету, 2014. С. 45–49.
24. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / І. Д. Бех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
25. Виховання морально-етичних норм учнів молодших класів. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-moralnih-norm-povedinkiuchnivmolodshih-klasiv-65126.html>
26. Вишенський О. Мораль і так зване моральне виховання. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів, 1996. С. 27-37.
27. Власенко О. М. Проблема цінностей у педагогічній системі А. С. Макаренка / О. М. Власенко // Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка : [зб. наук. праць] / за ред. проф. М. В. Левківського. Житомир : ЖДЦНТІЕІ, 2019. С. 64-66.
28. Волосюк А. А. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку засобами музичного та художньо-прикладного мистецтва: тематичний збірник праць / А. А. Волосюк, Л. А. Шишолік. – Рівне: РОІППО, 2017. – 50 с.

29. Волошина В. М. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Вип. 41. С. 73–75.

30. Ворожбіт В.В. Духовно-моральне виховання дітей в історії вітчизняної педагогічної думки: Монографія [С.Д. Криштоф, В.В. Ворожбіт, О.М. Микитюк, Н.Д. Янц]; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди Х.: Видавець Іванченко І.С., 2013. 358 с.

31. Врочинська Л. І. Народна казка як засіб виховання гуманної поведінки у старших дошкільників / Л. І. Врочинська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 29. – Рівне: РДГУ, 2017. – С. 142–144

32. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. І. Врочинська. – К., 2009. – 218 с.

33. Гавриш Н. Доброму всюди добре, або як допомогти дітям зростати доброзичливими / Н. Гавриш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2017. – № 8. – С. 40-45.

34. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства / Олена Іванівна Галян // Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. – Дрогобич, 2009. – С. 64–76.

35. Гончаренко А .М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / А. М. Гончаренко. - К., 2015. - 23 с.

36. Гризоглазова Т. Н. Формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, АПІ України. 1994. 133 с.

37. Григоренко В. Є. Вплив мистецтва на емоційний розвиток особистості // Zbior artykulow naukowych «Pedagogika. Nauka wczoraj, dzis, jutro» Сборник научных статей «Педагогика. Наука вчера, сегодня, завтра, 28.02.2016. Warszawa: Wydawca, 2016. S. 10 – 15.

38. Гуменюк М. Чому казка – найкращий інструмент для виховання дитини? Видавництво старого лева. URL: <https://starylev.com.ua/club/article/chomu-kazka-naykrashchyj-instrument-dlyavyhovannya>

39. Дитина: Освітня програма розвитку дітей від двох до семи років. наук. Кер. Проекту: О.В. Огневюк, авт.кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна [та ін.]; наук. Ред. : Г.В. Беленька, М.А. Машовець; Мін. Осв. І наук. України, Київ. У-нт ім. Б. Грінченка. К.: 2020. 440 с.

40. Доманюк О. М. Виховання доброзичливого ставлення до однолітків у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема / О. М. Доманюк // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон, 2017. – Вип. LXXIX. – Т. 2. – С. 80–84.

41. Доманюк О. М. Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку : навчально-методичний посібник / О. М. Доманюк. – Кременець, 2018. – 144 с.

42. Духовність, духовна культура: проблеми, дослідження, практичні здобутки. Дайджест 3 / Упор. О.М. Каплуновська. - Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2007. -140с.

43. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: 2-ге вид., доп. і перероб. [програма з духовно-морального виховання дошкільників; навчально-методичний посібник] / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є.; Вісник Черкаського університету. 2018. № 10-11 за ред. В. М. Жуковського. - Острогор : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. - 184 с.

44. Журба К. О., Коновець С. В., Шкільна І. М. Особистісно орієнтована методика виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості: метод. реком. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 176 с.

45. Заболоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. І. Заболоцька; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2013. – 20 с.

46. Завязун Т.В. Вплив ігрової діяльності на всебічний розвиток дитини-дошкільника. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2018. Випуск 64. С. 93-96.

47. Закон України «Про освіту» з змінами від 18.12.2019 року № 392-IX [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

48. Залізняк А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Залізняк ; Ін-т вищ. освіти АПН України. – К., 2009. – 20 с.

49. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей // Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.

50. Зінкевич Н. О. Українське дошкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку / Н. О. Зінкевич. – К.: Смолоскип, 2014. – 550 с.

51. Зимянський А. Р. Психологічні умови розвитку моральної самосвідомості підлітків: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. унт «Острозька академія». Острог, 2015. 20 с.

52. Зубрицька-Макота В. І. Психологічні умови формування уявлень про моральні норми у дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. В.

Зубрицька-Макота; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – 20 с.

53. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144 с.

54. Каплуновська О. Добрі справи, гарні вчинки. Духовно-моральне виховання дошкільнят. Старший дошкільний вік / О. Капуновська. – Харків : Ранок, 2017. – 144.

55. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / О. І. Кисельова ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2009. – 21 с.

56. Княжева І. Проблема морального виховання дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Педагогіка вищої та середньої школи. 2015. Вип. 46. С. 161-166.

57. Коваленко А. Як без біди розуму навчитися : морально-етична бесіда з дітьми старшої групи за казкою Лесі Українки «Біда навчить» // Дошкільне виховання, 2017. - №2. – 40 с

58. Кобзаренко Л. А. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2016. 23 с.

59. Комарівська Н. Фольклор як засіб морального виховання дошкільників. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2019. Вип. 2. С. 166-168.

60. Колесник А.Г., Архіпов О.А. Моральне виховання дошкільників: сучасний аспект. Збірник студентських наукових статей. Педагогічний альманах. Одеса. 2019. – 192 с.

61. Короленко В. Л. До проблеми морального виховання дітей дошкільного віку / В. Л. Короленко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – 2015. – № 2. – (Серія "Педагогічні науки"). – С. 101–104.

62. Кошелівська О. І. Стимулювання морального вибору дошкільників у процесі педагогічного впливу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 20 с.

63. Кравець Н. М. Залучення дітей до ситуацій морального вибору як один із шляхів гуманізації виховного процесу // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та вузі : зб. наук. пр. Рівне : Ліста, 2011. С. 219–222.

64. Крутій К. Л. Дитина в дошкільні роки / К. Л. Крутій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС», 2014. – 188 с.

65. Кулакова Л. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів / Л. Кулакова // Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць РДГУ. Рівне, 2015. Випуск 4. С. 140-144.

66. Кульчицька О. І. Моральне виховання дошкільників / О. І. Кульчицька. – К.: Знання, 2017. – 32 с.

67. Лавренова М. В. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. (26 жовтня 2017 р., Мукачеве). С. 75-77.

68. Лаптенко О. С. Формування моральної культури особистості в системі освіти / О. С. Лаптенко // Початкова школа. – 2015. – № 5. – С. 12–19.

69. Лебеденко Т.А. Загальнолюдські цінності в духовному розвитку особистості / Т.А. Лебеденко // Виховна робота. - 2010. - № 10. - С. 44-47

70. Лесик Г. Г. Місце моральності у ціннісно-смысловій сфері особистості. URL : <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5036.new>

71. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі” / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 128 с.

72. Лохвицька Л. В. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до процесу морального виховання дітей / Л. В. Лохвицька // Рідна школа. – 2012. – № 12. – С. 70–74.

73. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення.// Дошкільне виховання, 2018.- №12. – 40 с.

74. Лохвицька Л. В. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників: взаємозалежність та взаємообумовленість. Психологічні перспективи. 2012. № 20. С. 135-144.

75. Луценко І.О. Формування у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти дитиноцентрованої мотивації до професійної діяльності. Вид-во «Гілея», 2017. 45 с.

76. Максименко С. Д. Поняття особистості у психології. Психологія і особистість. 2016. № 1. С. 11-17.

77. Малихін А. Моральна свідомість особистості: сутність та структура [електронний ресурс] / Андрій Малихін. – Режим доступу до журн.: http://bdpu.org/scientific_published/2005/

78. Мамаєва В.В. Формування духовної компетентності дітей дошкільного віку / В. В. Мамаєва // Таврійський вісник освіти. - 2010. - N 2. - С. 171-177.

79. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина». наук.ред. Г.В. Беленька, О.А. Половіна, І.В. Кондратець; авт.кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна, К.І. Волинець та ін. К.: ТОВ «АКМЕ ГРУП». 2021. 568 с.

80. Нечепоренко М. В. Моральне виховання як педагогічна й соціальна проблема. Наукові записки кафедри педагогіки. 2014. Вип. XXXVI. С. 136-144.

81. Никоненко Ю. П. Особливості морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку. Психологія: реальність і перспективи. 2013. Вип. 2. С. 132-136.

82. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : [монограф.] / Роман Володимирович Павелків. – Рівне : Волинські обереги, 2004. – 248 с.

83. Павелків Р. В. Дослідження сформованості у сучасних дошкільників моральних якостей чесності і правдивості // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред.: С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. Київ, 2015. Т. 1, вип. 11. С. 132–136.

84. Панченко В. О. Організація духовно-морального виховання дітей у дошкільних закладах. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1.45. С. 107-111.

85. Пархоменко А. В. Особливості виховання гуманних почуттів у дошкільників / А. В. Пархоменко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2015. – №2. – С. 118–122.

86. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : [навч.-метод. посіб.] / Тамара Олександрівна Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.

87. Пивовар В. В. Особливості процесу формування моральної свідомості та самосвідомості у дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2013. Т. 4, ч. 6. С. 187–192.

88. Плівачук К. В. Духовно-моральне виховання учнівської молоді як умова ціннісного становлення особистості. Народна освіта. 2016. № 1(28). URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3941

89. Поліщук Ю. Т. Особливості функціонування когнітивного конструкту моральної свідомості в дошкільному віці // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2012. Т. VI, вип. 6. С. 222–229.

90. Поніманська Т. І. Виховання у світлі педагогіки толерантності: Я. А. Коменський, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : «Педагогічні науки». 2018. Вип. 1.46 (108). С. 115–119.

91. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників / Т. І. Поніманська, О. А. Козлюк, Л. І. Кузьмук. – К.: Вища школа, 2015. – 111 с.

92. Пшеврацька О. В. Психолого-педагогічні засади організації морального дошкільного виховання в працях С. Ф. Русової – дошкільна педагогіка / О. В. Пшеврацька. – К.: 2017. – 185 с.

93. Різак А. І. Формування основ морально-етичного виховання дітей дошкільного віку: Методичний посібник / Дошкільний навчальний заклад №1. – Свалява: 2014. – 130 с.

94. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Вибрані пед. твори: У 2 кн. Кн.1 / За ред. Є. Коваленко.- К.: Либідь, 1997.- С. 171 - 258.

95. Русова С. Єдина діяльна (трудова) школа. Вибрані пед. твори: У 2 кн. Кн.2 / За ред. Є. Коваленко.- К.: Либідь, 1997.- С. 105 - 122.

96. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К.: ІЗМН, 2015. – 232 с

97. Сухомлинський В. Добре слово : оповідання / В.Сухомлинський // Розкажіть онуку. – 2002. – № 10. – С. 31.

98. Сухомлинський В. Казки / В. Сухомлинський // Палітра педагога. – 2008. – № 5. – С. 28–30.

99. Телешман Ю. Вплив казки на формування моральних і духовних цінностей дитини. Педагогічні ідеї Івана Франка в освіті сьогодення. ЖДУ ім. І. Франка [за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко]. Житомир, 2016. Вип. С.189-191.

100. Теорія і методика морального виховання дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник для студентів педагогічного факультету спеціальності 012 «Дошкільна освіта» / укл. Л. Б. Мельничук, М.А. Шкабаріна. Рівне : Міжнародний економікогуманітарний університет ім. акад. Степана Дем'янчука, 2021. 32 с.

101. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні / І. Г. Улюкаєва – Донецьк: ЛАНДОН, 2017. – 238 с.

102. Усач Т. В. Моральне виховання дошкільнят через літературну спадщину В. О. Сухомлинського / Тетяна Володимирівна Усач [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/moralne-vihovannadoskilnat-cerez-literaturnu-spadsinu-vsuhomlinskogo-67646.html>

103. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку / Т. С. Фасолько. – К., 2010. – 18 с.

104. Фольваркова В. І. Показники та рівні розвитку моральної свідомості особистості / В.І. Фольваркова // Дошкільна освіта. – 2004. – №3 (5). – С. 15-19

105. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2013. – 528 с.

106. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.

107. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо моральноетичного виховання дітей дошкільного віку / Н.С. Чернега. - Сквиря: Джерело, 2009. - 40 с.

108. Якименко Н. М. Моральне виховання дітей дошкільного віку. Ржишів. 2013. 68 с.

109. Mayer J. D., Caruso D., Salovey P. Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence // Intelligence. 2009. V. 27. P. 267–298

110. Narvaez D. Integrative ethical education / D. Narvaez // Handbook of moral development // eds. M. Killen, J. Smetana. – New York : Mahwah – L. Erlbaum, 2005. – P. 703–733.

111. Rochat Ph. Five levels of self-awareness as they unfold early in life [Electronic resource] / Philippe Rochat // Consciousness and Cognition. 2003. – Vol. 12. – P. 717–731. Access mode: <http://www.psychology.emory.edu/cognition/rochat/Rochat5levels.pdf>

112. DeVries R. Moral Classrooms, Moral Children: Creating a Constructivist Atmosphere in Early Education / Rheta DeVries, Betty Zan. – New York : Published by Teachers College Columbia University Press, 1994. – 274 p.

113. Gray J. Children Are from Heaven: Positive Parenting Skills for Raising Cooperative, Confident, and Compassionate Children / John Gray. – New York : Harper Collins Publishers, 2000. – 357 p.